

LUCIJA ŠTEPANČIČ

Saša Brajnik z Lucijo Stepančič

BRAJNIK: Po dobrih štirih letih ocenjevanja knjig za Sodobnost ste letos prejeli Stritarjevo nagrado, ki jo Društvo slovenskih pisateljev podeljuje najboljšemu mlademu kritiku. To je bil dokaj hiter preboj v ospredje, presenetljiv (vsaj za nekatere) tudi zato, ker niste slavistka ali komparativistka, ampak akademska slikarka in restavratorka. Toda knjige so očitno vaša ljubezen, morda usoda, zato me zanima, na kratko, zgodovina vašega življenja z literaturo. Kdaj vas je začela zanimati in kako ste po svoji prvi knjigi proze prišli do tega, da ste začeli ocenjevati dela drugih avtorjev?

STEPANČIČ: Likovna izobrazba knjižnemu molju ne samo da ne škodi, ampak lahko tudi koristi. V mojem primeru ima celo bistveno vlogo. Na Akademijo se sicer nisem vpisala zato, da bom nekoč pisala knjižne ocene, saj takrat še nisem vedela, da mi bo do danes to pomenilo mnogo več od slikarstva. Sem pa vse bolj prepričana, da izbira vseeno ni bila slaba, saj obstajajo stvari, ki jih ni mogoče pridobiti nikjer drugje. Tu ne gre le za razvijanje vizualnosti, ki je tudi za pisca zelo zelo pomembna, čeprav je takoj mogoče razločiti med avtorji, ki jo premorejo, in tistimi, ki je ne. Akademije se od fakultet razlikujejo tudi po pristopu, ki je dosledno empiričen, in to mi po naravi zelo ustreza. Nismo se samo učili o slikarstvu, pač pa smo predvsem slikali, in to človeka navadi, da gre kar takoj do bistva, brez siceršnjih taktiziranj in odvečnih racionalizacij. Študent je tako odvisen predvsem od samega sebe in tako pač pride do tistega samospoznanja, ki je nujno za kakršno koli ustvarjanje. Ali, če povem bolj slikovito: namesto iz tuje pameti se uči iz lastne neumnosti. Ki pa utegne učinkovati kot izvrstno gnojilo.

BRAJNIK: Zadnje čase se veliko govori o tem, kako je kritika v krizi. Z njo se ukvarjajo predvsem mlajši, ki potem neke po tridesetem letu umolknejo ali se posvetijo bolj donosnim stvarim. Med kritičskimi izdelki ambicioznih mladenk in mladeničev pa je, zatrujejo nekatere, veliko nespretnosti, nastopaštva in

svoje glavosti. Literarno ustvarjanje torej prehaja v kulturni prostor in v zgodovino nedoumeto ali slabo, če ne celo narobe ovrednoteno.

STEPANČIČ: Tole vaše vprašanje v celoti izhaja iz tistega nesrečnega članka, ki ga je pozimi enkrat Uroš Zupan objavil v Sobotni prilogi Dela. Saj ne rečem, da v marsičem (se pravi v detajlih) ni imel prav, po drugi strani je bil pa tudi brez potrebe nesramen, da o pristranosti (in to najbolj prozorni) niti ne govorim. V celoti pa je stvar izzvenela kot farsa, saj je izpustil mnogo lovskih, medtem ko se je pretvarjal, da objokuje pretekle kritiške veličine. Da bo stvar še bolj smešna, se je na isti strani znašel članek Vesne Milek o Jacku Nicholsonu. Zelo zanimivo je bilo takoj po Zupanu prebrati še njo, saj govorita pravzaprav o enem in istem: tudi v Hollywoodu namreč ugotavljajo, da velika, karizmatična imena izginjajo s scene, namesto njih pa se pojavljajo divje horde anonimnih, neuveljavljenih, nadvse sumljivih glum(p)cev brez vsakega glamurja. Trend je očitno veliko širši, kot se misli, saj nanj celo filmske zvezde niso imune. Nedoumljivo. In da vsi tisti producenti z vsem svojim silnim kešem nič ne morejo. Potem bi bilo seveda iluzorno pričakovati, da bo to zmoglo tistih nekaj bore fickov, ki gredo pri nas za kulturo. Tudi tole o nastopaštvu, svoje glavosti, itd ... se čisto narobe razume, saj gre vendar za mlade, kajne? Kdor ni v mladosti malo blesavo prepotenten, tudi kot star ne bo nič prida. Kar se tiče zgodovine, bi pa rekla, da se vsem skupaj že kar preveč smili, tako uboga pa tudi ni, da bi bila v vsem odvisna od nas. Po moje nas bo vse skupaj nekam poslala, nas v miru pozabila in se napisala sama. Če je kaj pametna.

BRAJNIK: Govori se, da bi moral kritik imeti "ustrezen strokovni aparat", kar verjetno pomeni, da bi moral biti komparativist ali vsaj slavist. Po isti logiki bi morala, recimo, diploma iz germanistike nekoga usposobiti za to, da se uspešno loti prevajanja Fausta? Kaj je po vašem tista nujna oprema, ki jo potrebuje dober kritik?

STEPANČIČ: Seveda lahko odgovorim, ampak bom začela na drugem koncu. Vzemimo pesnike. Če le kaj dajo nase, potem verjetno ne pišejo le za komparativiste in slaviste, tudi ne samo za druge pesnike, pač pa so lahko prekleto zadovoljni, če izvejo, da je njihova poezija napravila vtis tudi na kakšnega slikarja (in celo restavratorja!). Da ne rečem slikarko in restavratorko. Je za pesnika ali prozaista laskavo, če se mu dopoveduje, da se ga ne da brati brez diplome iz komparativistike ali slavistike? Ali ni lepše vedeti, da imajo o njegovem delu kaj povedati tudi zunaj najožjega kroga, in seveda je za avtorja tudi krasno, da ga berejo celo osebe, od katerih se česa takega sploh ne pričakuje. Mora biti pa že naravnost nepredstavljivo snobovski, da se zmrduje nad čim takim. No, in da oseba, od katere se niti branja ne pričakuje, ima celo svoje mnenje? Kritika se mora seveda razvijati kot stroka in je tudi prav, da se goji na univerzitetnem nivoju. Je pa na žalost tako na tem svetu, da mora vsaka zdrava scena prenesti tudi pogled na kakšnega outsiderja. In ostati

živa. Literarna kritika ni nobena izjema. Nobenega populizma se ne grem in mislim, da ne banaliziram. Konec koncev pa premorem magisterij iz umetnosti.

BRAJNIK: V oktobrski številki lanske Sodobnosti je Matej Bogataj v pogovoru z Metko Peserl med drugim izjavil, da imamo "danes opravka s ponovnim kroženjem, da ne rečem recikliranjem kar počez vseh idej in form zadnjega nekaj več kot stoletja", zaradi česar je pisanje o literarnih delih veliko bolj zagatno, predvsem zaradi "količine avtopoetik, ki so v obtoku in med seboj hierarhično izenačene, enakovredne". Skratka, ker ni več ene same, dominantne avtopoetike, je nemogoče ali silno težko razrešiti vprašanje kriterijev. Po čem se pri svojih ocenah ravnote vi? Kako veste, kdaj je nekaj dobro in nekaj slabo?

STEPANČIČ: In če bi imeli tako imenovano dominantno poetiko? Kdo bi jo pa sploh lahko prenašal? Mislim, da bi se že zdavnaj spuntali proti njej. Kar se tiče dominantne poetike, bi rekla, da je lažje delati brez nje. Če bolje premislim, pa ni le lažje in bolj zanimivo, vse bolj sem prepričana, da je tudi edino smiselno. In pravično do vsakega posameznega dela, ki se ocenjuje. Z dominantnim kriterijem bi zgrešili vse, kar ne sodi vanj, to pa je ponavadi prav tisto, kar je najvrednejše, najbolj presenetljivo, enkratno. Postali bi butasti in čisto slepi. Z nedvoumnim vrednotenjem v smislu dominantne poetike bi bili navsezadnje podobni carinikom, ki preverjajo veljavnost dokumentov, in pa raznoraznim inšpekcijam. Matej Bogataj se mi zdi pa zadnji na tem svetu, ki bi hrepenel po čem takem. Bom kar rekla, da se še vedno spleča ostajati pri lepotah in strahotah kaosa. Kdor nima živcev za vso to gužvo, naj pa raje začne razmišljati o vrtnarstvu ali ribolovu. Pa še tam bo našel silno različne rožice in ribice. Lahko pa si mislim, zakaj je ideja o dominantnem kriteriju tako trdoživa. Prav gotovo ne zaradi kakšne posebne zatrapanosti v normative. Prej zato, ker je tudi popolna subjektivnost nevarna in končno neproduktivna. Ko se kritika začne omejevati s privatnim okusom, smo že v amaterizmu. Kdor hoče biti v svojih komentarjih vsaj malo pravičen, mora dostikrat daleč prek sebe. Približal se je delikatnemu tujemu svetu, ki ga ne more meriti z lastnimi merili, pač pa mora odkriti zakonitosti, ki so mu lastne tako kot genski zapis. Te pa so enako daleč tako od subjektivnih kot tudi od objektivnih kriterijev. Končno so pa vsi kriteriji, taki in drugačni, samo provizoriji. In ko se jih človek osvobodi, takrat to tudi dobro ve. Knjigi se je treba prepustiti, ne pa razmišljati, kako bomo navalili nanjo z vnaprej pripravljeno secirniško opremo.

BRAJNIK: Ustaviva se za hipec pri problematični naravi kritikove avtoritete in odgovornosti. So kritiki, da tako rečem, uradni izdajatelji "literarnih dovolilnic", priznani strokovnjaki, ki literarnemu delu odprejo ali zaprejo vrata v literarno zgodovino? Ali je njihovo delo zgolj opisno, zgolj zapisovanje osebnih vtisov, nezavezujoče, pa naj bo še tako inteligentno?

STEPANČIČ: Literarne dovolilnice? Ta je pa dobra. Se je že kdaj zgodilo, da je kakšna knjiga prišla v zgodovino samo zato, ker bi jo kritiki tako blazno

hvalili? Kritiki nismo drugega kot živa bitja, ki kmalu umremo, knjiga pa svoje življenje živi naprej. O tem, kako bo sprejeta, ko bomo mi že tihi in dobri, pa odločajo zakonitosti, ki se mi zdijo vse bolj skrivnostne in neosebne, bolj, ko razmišljam o njih. Pri vstopu v zgodovino pravila igre še malo niso odvisna od človeške volje in v tem spominjajo že na astronomijo, zato bi o njih lažje pisal Hawking kot pa jaz. Sem se pa že oddaljila od vprašanja, vi imate v mislih verjetno tisti prvi filter, ki odloča o tem, kaj bo sploh zagledalo beli dan. Tu se bom pa še bolj distancirala, to je vendar delo (in odgovornost) urednikov, čeprav se mi včasih zazdi, da so že zdavnaj izumrli, take stvari se tiskajo. Moje delo je le ocena stanja, scene, take, kot je, že s tem je posla več kot dovolj, in vse bolj se mi zdi, da je to tudi dosti bolj zanimivo, kot pa ustvarjanje tako imenovane zgodovine. Nimam se za čuvarko resnice in pravice, in kolikor vem, tudi noben kritik ne pripada nobeni svečeniški kasti.

BRAJNIK: Ali kritik lahko premosti razdaljo med literarnim delom in širšim bralstvom, ki je včasih zelo velika, in ali je to njegova dolžnost? Ali se s tem že nevarno približa drži, ki ji Američani pravijo "kritiški aktivizem" (in postane sluga svoje klape, generacije, smeri, revije)?

STEPANČIČ: Vsem, ki zagotavljajo, da so na kritiški aktivizem imuni, eno figo verjamem, saj smo vsi skupaj samo ljudje. Sama osebno imam pa le boljši izgovor kot drugi, saj kot outsiderka na tej sceni poznam le malo ljudi. Tako da se raje vrnem k vprašanju o širšem bralstvu. Zares, čisto po človeški plati me zanima, ali je kdaj katera od mojih recenzij vplivala na koga, da je prebral in mogoče celo kupil kakšno knjigo. Sama dosti prebiram tuje recenzije in z veseljem se dam kdaj pa kdaj prepričati.

BRAJNIK: Pri nas je zelo razširjena praksa, da pesniki ocenjujejo pesniške zbirke svojih kolegov. Pravzaprav podpišejo največ kritik poezije ravno pesniki. Največkrat slabši pesniki ocenjujejo boljše pesnike, včasih pa tudi obratno. Zelo pogosto pesnik napiše hvalnico svojemu kolegu. Ne morem pa se, vsaj ne ta hip, spomniti primera, ko bi o prozi kakega svojega kolega kritiško pisal prozaist. Recimo Dušan Merc o prozi Lojzeta Kovačiča, ali obratno. Da ne omenjam dramatikov: kako bi zvenelo, če bi Dušan Jovanović napisal kritiko najnovejše drame Matjaža Zupančiča? Skratka, pesniki so lahko (povsem verodostojno) tudi kritiki, če bi pa to počeli prozaisti in dramatik, bi takoj zavpili "foul". Zakaj, mislite, je tako?

STEPANČIČ: Vsak spodoben prozaist bi moral spremljati delo svojih kolegov in si ustvarjati mnenje o tekoči produkciji. Vprašanje pa je, ali naj te svoje vtise tudi zapiše in objavi. Izgovor o pomanjkanju časa se morda zdi banalen, pa kaj, ko sama vem, kako težka, že kar fizično naporna tlaka je pisanje daljših tekstov. Pri mojih lastnih objavah gre za razmerje približno ena proti trideset v korist kritike, se pravi na škodo proze, in tega mi ne bo zavidal noben pisatelj. Kljub

temu nimam občutka, da zapravljam čas. Nikjer drugje se ne bi mogla toliko naučiti. Če bi si lahko še domišljala, da napak, ki jih najdem pri drugih, ne bo treba ponoviti meni sami, da torej puščam druge, da delajo napake namesto mene, bi bilo pa še lepše. Vprašanje o foulu bom pa vrnila na glavo postavljeno. Da bi pisatelj vsaj občasno postal kritik, se mi sploh ne zdi vprašljivo. Mu očitno znese s časom in živci, ali pa je dobil napad velikodušnosti. Sama pa bi prav rada doživela ravno obratno usodo. Pa naj vpijejo, kar hočejo.

BRAJNIK: Rada bi navedla nekaj mnenj slovenskih avtorjev o kritiki in kritikih. Janez Menart (Sodobnost 1, 1979): "Kritiki so namreč nagnjeni k temu, da iščejo samo ali predvsem slabo, zato so zelo pogosto resnično krivični, če že ne v podrobnostih, pa vsekakor v celotni presoji ... Na njihova mnenja ne dam kaj dosti, saj so nadvse enostranska ali celo pristranska." In Dane Zajc (Sodobnost 1, 1979): "Ne jezim se več na kritike, ampak jim ne posvečam kakšne posebne pozornosti. Naši kritiki pišejo skoz dela, ki jih obravnavajo, predvsem o lastnih težavah ... Besede ocenjevalcev in kritikov so kot ose, ki se prilepijo na jabolko in ga preluknjajo." In Franc Zadravec (Sodobnost 2, 1979): "Analitičnih orodij je toliko in mnoga so tako do potankosti nepreklicna, ukrojena po zadnji modi, na voljo je silovit strokovnjaški mehanizem, ki tako rekoč izumlja že tudi pota, na katera se naj odpravijo pisatelji, se pravi tisti, ki so bili nekdanj in so gotovo tudi danes edini poklicani izumljati načine umetniškega izpovedovanja in oblikovanja." Vaš komentar?

STEPANČIČ: Leto 1979? Fantastično. Sploh pa v razmislek tistim, ki še ne vedo, da je nezadovoljstvo s kritiko stara in prastara stvar. Saj zganjajo celega vruga okoli tega in se obnašajo, kot da so to nezadovoljstvo sami izumili, res me zanima, kdaj ga bodo še avtorsko zaščitili, da ne rečem patentirali. Bi radi prali umazano perilo pred vesoljno slovensko javnostjo, tako kot Zupan? Naj se spomnijo, da je že Prešeren rekel: "le čevlje sodi naj Kopitar". Kadar pa kritike kritizira kritik, je pa sploh bedno, ne samo, ker se po vsej verjetnosti sam počuti izvzetega. Verjetno niti sam ne ve, da spominja na ženske, ki tarnajo, kako so debele, samo zato, da jim vsi zatrjujejo, da niso. Morava spet pogreti tisto staro lajno? Naj bo, kritika je v krizi, saj bi bilo čudno, če ne bi bila. Kritika je v krizi, odkar obstaja, saj to je njen element, od tega živi. Če živi od tujih zmot, naj pa še na lastni koži občuti, da pisanje ni lahka stvar. Iz permanentne zagate je ne bo rešil noben zveličar. Največ, kar lahko stori kritik je, da probleme in napake razume na ustvarjalen način in jih zna tako tudi predstaviti. Vse, o čemer piše, je bolj ali manj delikatno, včasih brezupno, drugič pa krhko in ranljivo. In v tem je treba začutiti tako ali drugačno življenje. To pa je seveda dosti bolj zanimivo kot pa ustoličenje velikega kritika. Spoštovanja vredni gospodje, ki jih citirate, pa ne govorijo o kritikih, pač pa o kritikastrih.

BRAJNIK: Se vam zdi, da je literarna sodba lahko objektivna? "Ali lahko neko" (če citiram Boruta Trekmana, *Sodobnost* 2, 1979), "ki dojema neko

umetniško stvaritev z izrazu vsakokratne umetnine prilagojenimi čuti, izključiti te čute in samo stvaritev sprejema kot povsem neopredeljen objekt zgolj na ravni suhe, brezbarvne, nedoločljive informacije?" Ali pa vam je bližje mnenje ameriške pisateljice Joyce Carol Oates, ki pravi: "Tudi kritika je umetniška zvrst in se mora kot vse umetniške zvrsti razvijati ali pa atrofirati in umreti. Kljub konzervativnim zahtevam po merilih ne more biti kritike za vse čase, niti ne za dlje kot za krajši čas."

STEPANČIČ: Takole na splošno, na hitro bi se strinjala z Oatesovo, mislim pa, da vem, kaj je imel v mislih Trekman. Gre za tisto nepristranost, o kateri sem že govorila, o tem namreč, da je nujno iti prek sebe in svojega okusa (s tem pa tudi prek svojih naravnih omejitev). Trekmanov pomislek razumem v smislu popolnoma abstraktnega modela, kakršen v realnosti ne more obstajati, na teoretičnem nivoju pa služi kot približek neke zelo nove in zelo težko razložljive ideje. Kot tak pa je seveda popolnoma na mestu. Ne glede na to, kaj mislim, pa sta obe ideji utopični. Kritika kot umetnost in kritika kot objektivnost. Paradoksalno pa ju je ves čas treba imeti pred očmi. In to obe v isti meri.

BRAJNIK: Vaš slog pisanja, vaš kritiški žargon, da tako rečem, je zelo nenavaden, zelo izviren in duhovit, pravzaprav kar štrli iz suhoparnega predpisanega pisanja o knjigah (najprej obnova, potem par nasvetov avtorju, kako bi pravzaprav moral napisati knjigo). Je to nekaj, kar je z vami že od malega, ali ste svoj kritiški slog razvili postopno; skratka, je bolj naraven ali bolj izdelan?

STEPANČIČ: Slog, kadar je pristen in izviren, ni nekaj, kar bi se dalo načrtno ustvariti, in to je najvažnejše, kar sem se naučila skozi študij slikarstva. Slog je popolnoma spontan izraz mentalnosti, se pravi, da je odvisen tako od znanja, kot tudi od osebnosti. Nanj lahko vplivamo le posredno, s širjenjem obzorja, s kontemplacijo, eksperimenti, z vse večjo zahtevnostjo do sebe. Odločilne in najbolj izrazite, pa tudi na zunaj prepoznavne poteze pa se razvijejo v nenadzorovanem nezavednem. Od tod tudi občutek, da nas stvari na obetaven način presegajo. V zvezi s konkretno delovno etiko pa bi citirala Nietzscheja. "Izboljšati stil pomeni izboljšati mišljenje."

BRAJNIK: In še nekaj: ali vas kdaj popadejo dvomi o tem, kar ste napisali? Se kdaj zgodi, da je vaše mnenje ob drugem branju knjige drugačno? Ali preberete vsako knjigo le enkrat?

STEPANČIČ: Dvomi me mučijo na žalost bolj pri prozi, ki jo pišem, od tod tako redke tozadevne objave. Pri kritiki pa moram stvari še tople dajati iz rok, in tu bi bila vsaka negotovost pravo razkošje. Nekaj knjig, o katerih sem že pisala, z veseljem še kdaj pogledam, zapise o njih pa samo izjemoma. Če pa že, ponavadi obžalujem, da sem prvikrat premalo opazila. Vtis se z vsakim vnovičnim branjem bogati, saj to je menda splošno znano. V praksi pa bi to pomenilo, da

bi si za vsako recenzijo morala vzeti dve do tri leta časa za vztrajna vnovična prebiranja. Pa vprašajte urednika, kaj si misli o tem.

BRAJNIK: Še nekaj standardnih, dnevnočasopisnih vprašanj. Katere knjige so se vam v času pisanja kritik za Sodobnost najbolj vtisnile v spomin, in zakaj? Katero od teh bi si želeli napisati sami? Katera slovenska knjiga preteklih dveh let se vam zdi absolutno najslabša, in zakaj?

STEPANČIČ: Začela bi z najboljšimi. Strojanovi *Parniki v dežju* so bili od vse poezije zame najlepše odkritje, pravi šok v najboljšem smislu. Ena od redkih, blazno redkih knjig, ko moraš kar pomisliti, ali ne sanjaš, ali je kaj takega sploh mogoče. Glede proznih knjig, ki bi jih uvrstila na isti nivo, me pa utegnejo doleteti očitki o že omenjenem aktivizmu in pristranosti, a kaj, ko resnično tako mislim. Zato bom kar priznala, da sem v zadnjih letih z največjim veseljem prebrala Flisarjevo *Veliko žival samote*, pa tudi *Ljubezni tri in eno smrt*, ter Horvatovo *Belo Lendavo*. Zelo sem si prizadevala, da bi dobila v obdelavo tudi Virkov *Smeh za leseno pregrado* in Šarotarjev *Mrtvi kot*, pa sem bila za par centimetrov prekratka, so me že drugi prehiteli. Zelo mi je pri srcu tudi Breda Smolnikar (*Zlate depuške pripovedke*), ki je po mojem podcenjena, čeprav moram reči, da ni za vsak okus in tudi ne za slabe živce. Pogrešam pa Majo Novak, kmalu bi spet rada prebrala kaj njenega. O najslabši knjigi pa bom raje tiho, čeprav imam v mislih dve konkretni. Nobenega smisla nima, da bi zdaj odpirala stare rane ter spet osramotila avtorja in avtorico, ki sem ju enkrat že pošteno privila. Lahko pa rečem, da sta oba romana najslabša ne le v zadnjih dveh letih, pač pa v vseh časih, in ne le v Sloveniji, pač pa v vsej Galaksiji. Groza, kaj vse se tiska.

BRAJNIK: Boste vztrajali pri kritiki tudi še potem, ko ne boste več "mladi"? Kaj vam pomeni to delo? Vas notranje bogati? Lahko mirno spite ob misli, da vas nekateri slovenski pisci ne marajo?

STEPANČIČ: Če me sovražijo zato ker znam biti nesramna in cinična, naj me kar. To še bolj velja za vse, ki niso sposobni prenesti konstruktivne kritike. Bilo bi mi hudo, če bi se zavedla, da sem komu storila krivico. Je pa tudi res, da me na kaj takega nihče ne opozarja. Vsi, ki so zaradi mojega pisanja kakor koli prizadeti, hodijo tarnat uredniku, kot da je on tukaj kriv, kot da on naroča strelske vaje pri meni. Pa kaj si le mislijo, je urednik zanje mogoče kot kakšen mafijski padrone, jaz pa njegov vunbaciatelj, ki mu je treba samo namigniti, koga naj sesuje? Sicer pa še vedno veliko več knjig pohvalim, kot pa razsujem. Je pa na žalost še vedno tako, da te tisti, ki jih osrečiš, ne vzljubijo tako zelo, kot te zasovražijo tisti, ki jih užališ. Za konec bi se le še zahvalila, ker ne opazite, da niti nisem več tako mlada. Zares, s kritiko se bojda ukvarjajo ljudje, ki se bližajo tridesetemu letu, jaz se pa od tega krasnega števila že počasi oddaljujem. S tem pa sem, mislim, tudi že odgovorila na prvo iz zadnjega paketa vprašanj. Ja, seveda, še bom vztrajala. Vse skupaj mi dosti pomeni. Knjige in ves ta cirkus okoli njih.